

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-1-39>

Єлисей КОМАРНИЦЬКИЙ,

orcid.org/0009-0001-0894-5055

здобувач ступеня доктора філософії

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

(Вінниця, Україна) *yelisey16@gmail.com*

СИМВОЛІКО-ОБРАЗНА СТРУКТУРА РОМАНІВ «ПСИХОБІОГРАФІЧНОЇ ТРИЛОГІЇ» СТЕПАНА ПРОЦЮКА

Творчість Степана Процюка яскравий приклад осучасненої подачі класиків української літератури для нового покоління. Статтю присвячено дослідженню символіко-образної структури романів «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Чорне яблуко». Названі твори привертають увагу в контексті сучасної психобіографічної прози, адже вміщують велику кількість символів та кольорів. У дослідженні виявлено і проаналізовано специфіку художнього зображення Василя Стефаника, Володимира Винниченка та Архипа Тесленка, складного корпусу їх переживань, емоцій, секретів творчості тощо. Митець філігранно використовує психологізм і глибокий трагізм оповіді, що додає романам ще більшої символічності образів, метафоричності та кольоронастрою. У статті комплексно проаналізовано зовнішні та внутрішні особливості оніричних елементів творів Степана Процюка. Символіко-образна структура психобіографічної трилогії досконало побудовано й націлено на міфологічне, містичне художнє відображення життєвих віх українських митців, адже автор досить активно поєднує реальне з оніричним.

Романи про українських класиків є суб'єктивним сприйняттям, моделюванням їх світобачення. Степан Процюк намагається показати головних героїв не месіями світу, а людьми які теж переживають й мають досить багато психологічних травм, які в подальшому лиш посилюються. Головні герої проходять крізь призму життя С. Процюка та постають перед читачем сповнені трагізму.

«Психобіографічна трилогія» – яскравий приклад жанрових модифікацій роману. Автор активно використовує міжтекстові конструкції – уривки з листів, рядки народних українських пісень, алюзії, ремінісценції, біблійні мотиви. Кожен елемент унікальний, а в сукупності дає можливість по-новому прочитати постать головного героя, побачити його вразливим і таким ж як інші, а не піднесеним на п'єдесталі слави.

Ключові слова: *творчість С. Процюка, психобіографічний роман, реалістично-психологічна проза, образ-символ, Володимир Винниченко, Василь Стефаник, Архип Тесленко.*

Yelysei KOMARNYTSKYI,

orcid.org/0009-0001-0894-5055

Candidate for the Degree of Doctor of Philosophy

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

(Vinnitsia, Ukraine) *yelisey16@gmail.com*

THE SYMBOLIC AND IMAGINARY STRUCTURE OF THE NOVELS OF THE PSYCHOBIOGRAPHICAL TRILOGY BY STEPAN PROCYUK

The work of Stepan Protsyuk is a vivid example of a modernized presentation of the Ukrainian classical literature for a new generation. The article is devoted to the study of the symbolic structure of the novels “Rose of Ritual Pain”, “Masks Fall Slowly”, “Black Apple”. The named works attract attention in the context of modern psychobiographical prose, because they contain quite a large number of symbols and colors. The research revealed and analyzed the specifics of the artistic image of Vasyl Stefanyk, Volodymyr Vinnichenko and Arkhip Teslenko, the complex corpus of their experiences, emotions, creative secrets, etc. The artist delicately uses the psychologism and deep tragedy of the story, which adds to the novels even greater symbolism of images, metaphors and color mood. The article comprehensively analyzes the external and internal features of the oneiric elements of Stepan Protsyuk's works. The symbolic and figurative structure of the psychobiographical trilogy is perfectly constructed and aimed at a mythological, mystical artistic reflection of the life milestones of Ukrainian artists, because the author quite actively combines the real with the oneiric.

Novels about Ukrainian classics are a subjective perception, a simulation of their worldview. Stepan Protsyuk tries to depict the main characters not as messiahs of the world, but as people who also experience and have quite a lot of psychological trauma, which will only intensify in the future. The main characters pass through the prism of S. Protsyuk's life and appear before the reader full of tragedy.

“Psychobiographical Trilogy” is a vivid example of genre modifications of the novel. The author actively uses intertextual constructions – excerpts from letters, lines of Ukrainian folk songs, allusions, reminiscences, biblical motifs. Each

element is unique, and together it makes it possible to read the personality of the main character in a new way, to see him as vulnerable and the same as others, and not exalted on a pedestal of glory.

Key words: *works of S. Protsyuk, psychobiographical novel, realistic psychological prose, image-symbol, Volodymyr Vynnychenko, Vasyl Stefanyk, Arkhiv Teslenko.*

Постановка проблеми. Психобіографія у контексті психології – один із методів аналізу біографії історичної постаті, а також сукупність життєписів, де приділено увагу факторам життя і творчості людей. Найбільшого розвитку напрям зазнав у кінці XIX – початку XX століття. Особливого значення для становлення психобіографії мають роботи П. Мебіуса та З. Фрейда. Як жанр літератури, психобіографічний роман досягнув найбільшого розквіту в XX столітті, коли вагомими в літературному процесі стали спогади, автобіографії, літературні портрети, мемуарна та щоденникова література.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Популярність сучасної біографічної літератури зумовлено новим прочитанням життя та творчості видатних постатей крізь призму світобачення автора. Психобіографічні романи С. Процюка мають резонанс у літературному діапазоні та налічують велике коло критичних студій, серед них Пастух Б., Поліщук Г., Рухленко Л., Славінська І., Соловей О., Черниш А. також використано праці Є. Баран, О. Гольник, Л. Горболіс, Л. Скорина, Р. Харчук, Р. Чопик, в яких досліджувалась творчість описуваних письменників

Мета статті – проаналізувати символіко-образну структуру романів С. Процюка – «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно» та «Чорне яблуко», розглянути специфіку художнього освоєння постаті митця в українській біографістиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературознавець Р. Гром'як у словнику-довіднику зазначає: «*Роман біографічний – жанровий різновид роману, в центрі опису якого – життя певної історичної особи – вченого, полководця, письменника, митця, суспільного діяча тощо. Біографічний роман спирається на документи, водночас значна роль у ньому відводиться художньому вимислу, який белетризує твір, нерідко заповнює прогалини у біографічних даних*» (Гром'як, 2007: 603). Головною рисою психобіографічного роману є не детальна та чітка фіксація подій й фактів із життя митця, а можливість створення психологічного портрету крізь призму світосприйняття автора.

Біографії знакових постатей в історії та становленні національної культури завжди цікавили сучасників, а особливо стали вони популярні сьогодні, коли вибагливий читач прагне не хрес-

томатійного викладу подій, а цікавого та трансформаційного бачення. Яскравим представником літературної біографіки став Степан Процюк. Свою творчість розпочав у двадцятирічному віці з поезії, а на зламі століть у творчості Степана Васильовича провідне місце посіла проза. Оцінюючи прозовий доробок автора літературні критики розділились на два табори – одні підтримували та схвалювали, а інші критикували. Твори С. Процюка досить символічні, вони вимагають вникнення та глибинного осягнення. Літературний критик Є. Баран у своїй статті присвяченій творчості митця зауважує: «*Степан ніколи легко не писав. Він мені нагадує лісоруба. Не того, що в пустелі, принаймні, не тільки в пустелі, але того, що тяжко заробляє на хліб насущний*» (Баран, 2015).

Символіко-образна структура в романах Степана Васильовича посідає вагоме значення, адже саме у цьому автор закладає глибинні сенси. Б. Пастух у своїй статті «Алегорія порожньої краси» переконаний, що: «*Символ прихованості смислів спостерігається у прозі Степана Процюка, де поверхнею слугує сюжет, переважно налаштований на соціальний реєстр, причому тон цей досить відвертий, але саме за ним ховаються сенси тремтливості людського існування*» (Пастух, 2012).

Психобіографічна трилогія, до якої увійшли «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно» та «Чорне яблуко» – яскравий приклад романів у стилі психобіографії. Унікальність та новаторство стилю свого часу у своїх критичних працях відзначили І. Андрусак, Є. Баран, Л. Горболіс, В. Карп'юк, В. Куюмурджи, Б. Пастух, Л. Скорина, І. Славінська, О. Соловей, Р. Харчук та ін. Трилогія об'єднана наскрізним проникненням в психіку, підсвідоме вразливої душі письменника. Досить часто спостерігаємо, як С. Процюк порівнює себе з головним героєм твору. Знаковим у розкритті особистостей Володимира Винниченка, Василя Стефаніка та Архіпа Тесленка є те, що попри значну зацікавленість постатями та в літературознавстві майже не було романів та й загалом прозових творів про творчість митців. Романи Степана Процюка «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно» й «Чорне яблуко» є першою спробою серйозного художньо-психологічного осмислення постаті як людини й митця.

Початковою у трилогії є оповідь про Василя Стефаніка – «Троянда ритуального болю». Твір свого часу мав іменуватися «Базилевс» та «Помазаник», однак згодом отримав символічну назву. Троянда виступає символом життя та смерті, суперечливого пошуку власного «Я». Степан Процюк у інтерв'ю з Богданом Пастухом зазначає: «Троянда ритуального болю» є відкритою до різноманітного відчитування її смислів. Вона не догматична, не авторитарна, не нав'язує читачеві моноконцепції» (Пастух, 2010).

Окрім троянди, наскрізного символу твору, є ще фрагментарні, але не менш важливі та знакові. На думку С. Процюка трагедія, сміх та сльози – найголовніші в житті В. Стефаніка: «Трагедійні таланти – це нагадування людині про її тлінність і проминальність ... Трагедія – рідна сестра сльози. Саме сльоза веде нас якнайдалі від варварської фауни... Сльоза це ритуальна богиня, що займається великим очищенням... Сміх – це здоров'я, але він не має співчуття. Сльоза робить людей солідарними, нехай тимчасово, але її ніщо не може зупинити...» (Процюк, 2010: 23). Творчість В. Стефаніка – це суцільний трагізм, що через символіко-образну систему намагався закодувати автор: «...доля є часто важкою, крок вправо, крок вліво – і прірва. Пустеля без кінця і краю... їх називають песимістами, невротиками... а овни лише люди, що можуть боятися...» (Процюк, 2010: 23).

Любов в очах Стефаніка виступає звірем з червоною пащею. Він не може наважитись на перші кроки, але усюди шукає тепло та ласку: «цей звір з червоною пащею... це він зробив наді мною жахливий експеримент... я не можу жити без любові... я хочу її, як повітря, душуся без неї, але боюся її...» (Процюк, 2010: 37).

Вагомим у житті письменника є постать матері: «Мама була за межею уявлень... мама вбирала усі можливі основи і відтінки... божі образи у хаті, таке радісне, як мамині руки і мамин голос...» (Процюк, 2010: 13). Стефанік із трепетом відноситься до неї та усе життя, шукаючи своє кохання, порівнює все з любов'ю неньки. Лише одна з усіх обраниць письменника змогла стати рівнею матері, яку він так любив: «Євгенія була невловимо подібна до матері... потреба тримати кохану на н'єдесталі йшла від н'єдесталізації матері» (Процюк, 2010: 66). Світ Василя Стефаніка був схожим на чорно-білу кінострічку, де тільки мама мала владу над усім довкола, ніби вся палітра кольорів буття корилася саме їй.

Усе життя Василь прагнув визнання та слави, йому не подобались невдачі – він хотів усього і в ту ж хвилину. Саме тому С. Процюк вводить

сни-марення, де провідними є трон, поклоніння та цілування рук: «Знову той сон. Він сидить на якомусь дорогому кріслі із височенними бильцями. Крісло нагадує трон. Біля нього безшлестна прислуга.... Вродлива дівчина бере його руку... вона припадає до його руки і повільно обцілює кожен палець» (Процюк, 2010: 8).

Життєпис Василя Стефаніка – це битва контрастів, постійне протистояння добра та зла, любові та ненависті, визнання та поразок, а отже боротьба чорного та білого. Символічні кольори є важливими у житті та творчості експресіоніста: «...він любить різні кольори, бо вони всі гарні, та найдужче білий і чорний. Білий такий урочистий і незаплямований. Чорний по-своєму подібний до білого, але його урочистість інша...» (Процюк, 2010: 13), «Твої чорні і білі кольори – лише різні сторони однієї людини, незалежно, де вона живе: у Русові чи Відні...» (Процюк, 2010: 130)..

С. Процюк зображує трагізм та безвихідь творчої натури, яка прагне ідеалу, одна отримує натомість спротив. Увесь негатив, що був у житті Стефаніка значно похитнув творчу психіку митця: «...три його «Я» розповзаються у різні сторони... він не може зібрати їх до купи. І ніколи не міг... йому здається, що він міг би прожити інше життя» (Процюк, 2010: 131).

Роман Степана Процюка «Маски опадають повільно», який він присвятив постаті Володимира Винниченка – так мовити продовження жанрової манери започаткованої в «Троянда ритуального болю». Схема викладу та стилістика зберігається, однак С. Процюк вдається до алегоричності та оніричності.

О. Соловей у книзі «Випадок Степана С. Процюка (Пролегомени до вивчення творчості)» досить філігранно характеризує спробу автора зобразити творчість В. Винниченка у стилі психобіографізму: «Він уже написав про Стефаніка, і написав так, що в читача місяцями волосся рухалось на голові. Не від страху, звичайно, і навіть не від болю. А через усвідомлену, врешті, власну причетність до того великого та непересічного, яким виявляється український духовний всесвіт. Можливо, невдовзі він напише про Архипа Тесленка. А сьогодні – новий роман, белетризована біографія одного з найскандальніших модерністів першого українського призову, прозаїка і драматурга Володимира Винниченка» (Соловей, 2017: 58). Головними аспектами роману про Винниченка є самотність, страх, внутрішня боротьба та відшукування свого «Я». Степан Процюк намагається більшою мірою відобразити не канонічний образ митця, а опираючись на щоденники письменника

прослідкувати світобачення Володимира Кириловича тоді та зараз, пропустивши крізь призму свого розуміння.

Маска – один з найголовніших образів-символів роману. Письменник усе життя приховував своє «Я», адаптуючись до вимог доби та ситуацій, постійно «обирав маску» перш ніж показатися перед кимось, навіть перед собою він не завжди був відвертий: *«Його маски, що служили захистом замолоду, були звичкою у зрілі роки, але стали зайвими в пору надолісту життя, опадали повільно»* (Процюк, 2011: 298), *«За ними було важко, майже неможливо впізнати месіянське лице того, хто утримував усі ці парсуни в одній особі»* (Процюк, 2011: 283), Володимир Винниченко з метою самозахисту вразливої душі «створював маски»: *«Він багато помилявся, бо розмах мети був непосильний для однієї людини. Якщо навіть він втікав від материнського комплексу нелюбові, то таких утікачів були одиниці. Маски невротика і Мефісто, політичного лідера й успішного письменника, художника і публіциста, женозавбника й експериментатора над душами то оживали, то пригасали. Одна перекривала іншу»* (Процюк, 2011: 283).

Невротичні стани В. Винниченка значною мірою відображались на стані життя письменника. Дитячі травми та образи не давали повною мірою відчуття себе долюбленим, а отже викликали нарцистичні настрої. Володимир Кирилович усе життя знаходився у стані тривоги та неспокою. Саме ці два асоціативні образи показує читачеві С. Процюк, подаючи їх метафорично, як образ Карлика та Заклятого клубка: *«... гидкий нарцистичний Карлик... погрався і покинув... цей експериментатор, що поволі вбиває його живу душу»* (Процюк, 2011: 46), *«Просто всередині у нього живе Заклятий клубок. Так він називає свої страхи та тривогу... який він бачить кожен день, щогодинно, на кожному кроці»* (Процюк, 2011: 110), *«поклоніння додавало сили і жило нарцистичного Карлика всередині. Карлик був потворним і примхливим. Він хотів абсолютної відданості та покори...»* (Процюк, 2011: 115). На думку С. Процюка, Заклятий клубок (асоціацій тривоги і неспокою душі Володимира Винниченка) був лише поживою для Карлика. У Винниченкові постійно відбувалась внутрішня боротьба Карлика – уявлення власної малості, меншовартості, комплексу неповноцінності.

Наскрізним образом в романі виступає мама Євдокія. Аналізуючи свої дитячі переживання та травми, В. Винниченко розуміє, що не отримав достатньої любові та підтримки: *«... О, це правда,*

йому потрібно багато любові. Але звідки її взяти? Безкорисливій? Без вимог? Кажуть, так любить тільки мама, але і тут тобі нічим похвалитися, Володю...» (Процюк, 2011: 71–72). Тема материнської любові та уваги усе життя тригерила митця, тому він постійно продумував сценарії, ситуації – в яких мама мала його підтримати: *«...коли приїхав туди, чомусь огорнула така печаль, що знову подумав про смерть... мама, може б, і не заплакала, але папа заридав би точно... нарешті взяла верх рідна мелодія, хотів щоб мама умлівала від жалю... його дівчата і без того люблять, але мама...»* (Процюк, 2011: 62). С. Процюк показує, що відсутність материнської любові ще з самого дитинства негативно впливала на Володю, формуючи в ньому дитячий садизм та зверхність: *«... з народженням сина Володимира вона поховала виплекану довгими роками мрію про жіноче щастя... мама була строгішою до верткого й амбіційного хлопчика, ніж батько. Іноді вона примушувала Кирила карати Володю фізично...»* (Процюк, 2011: 5–6).

Важливим у становленні письменника став образ України. Більшість свідомого життя В. Винниченко провів за межами своєї Батьківщини, але це змушувало його ще сильніше триматися за своє рідне та близьке серцю: *«А це ти не міг сприйняти русифікації... твій космополітичний соціалізм мав українські очі та голос... твоя мова була твоїм останнім пристанищем»* (Процюк, 2011: 221). Митець не міг відмовитись від українського, боровся за національне та намагався усе навколишнє трансформувати в рідне: *«... з глибин твого ества піднімається щось первісне, сильніше від приватного...»* (Процюк, 2011: 263). Окрім особистих Винниченкових сприйняття свою позицію про відношення письменника до України висловлює і Степан Процюк вустами оповідача: *«Україно, якби ти тільки знала, як тебе любить цей немолодий письменник! Він не любив так жодну жінку. Він готовий тобі все пробачити, бо любов до тебе вища від надуманих космополітичних гримас. Він пожертвував тобі, тобі, і ще раз тобі весь свій талант, усю свою одержимість»* (Процюк, 2011: 263–264). Провідним у концепті «Україна» для Винниченка був образ степу. У ньому закодована ідентичність та самотність усього українського. Це дитячі спогади, які трансформувалися у дорослі почуття: *«Степ такий чудовий, із безліччю запахів... він не рветься до моря чи гір... Вже дорослим він не сприйматиме людей із дрібними мріями, обережними душами, слейним конформізмом. Бо степ навчив його безмежності помислів та сподівань»* (Процюк, 2011: 9).

Заключним романом у психобіографічній трилогії є «Чорне яблуко». Перша і єдина спроба в українській літературі досягнути постать Архипа Тесленка. Наскрізним символом і головним одкровенням Хипчика є яблуня з чорними яблуками: «ноги несли його до дерева, всипаного чорними плодами ... Між урочистими осінніми яблунями з опалим аж чорним листям раптом промайнула жіноча фігура в білій весільній сукні... Архип підняв очі догори. На яблуні висіло тільки одне яблуко. Воно було чорним... Молодиця у весільній сукні зойкнула від жаху і зникла назавше. Чийсь ... голос прошепотів, що яблуко дочекалося свого господаря» (Процюк, 2013: 48–49). Образ яблука – символ згасання та смерті. Заборонений плід – це відображення усіх межових станів та трагізму митця. Окрім яблука-образу в романі присутній символізм кольорів – чорний, фіолетовий, жовтий.

Чорний – колір туги, смерті, а також землі, що дарує життя. Він символізує занапащений мистецький дар А. Тесленка, який не зміг повноцінно розкритися. Саме цим кольором просякнутий увесь роман, як і життя Архипа. Через колір показано згубність уявного символу – яблука, забороненого плоду, що вказує на небезпеку, отруйність і неминучість смерті: «... *Навколо з дерев звисають чорні яблука й фіолетові груші, крадуться невиразні чоловічі тіні в плащах. .... Чорні яблука звисали майже до землі. Фіолетові груші нагадували чоловічі статеві органи в стадії гострого запалення й порушення кровообігу*» (Процюк, 2013: 13–14).

Зображення некротичних кольорів є особливим маркером для означення першопричин неврозів і моментів хиткості психічного стану митця: «*Навколо з дерев звисають чорні яблука й фіолетові груші...*» (Пастух, 2010: 13). «*...Коли вони помиралі (братики і сестрички), то лежали такі бліденькі, у рядочок, дець на фіолетовій полянці, біля саду з чорними великими яблуками*»

(Процюк, 2013: 15); «*Жінка намагалася кудись заховати руку, на якій бовванів неприродно грандіозний шлюбний перстень із відтінком фіолету*» (Процюк, 2013: 48). Степан Процюк не дарма використовує символізм кольорів та більшу частину тексту зображує у снах, мареннях, ілюзіях А. Тесленка. Певною мірою можемо простежити шизофренічні настрої героя. На протигагу фіолетовому виступає жовтий колір у галюцинаційній картині: «*Звідки така велика поляна, устелена фіолетовими квітами? Тут тобі й ромашки, і лілії, і навіть гвоздики. Усі квіти різних розмірів, але однакового – фіолетового – кольору ... Ці квіти засвідчують могутність священної квіткової монархії! Хай будуть продовжені літа й не вигасає воля до перемоги нашого августійшого Жовтого пана!*» (Процюк, 2013: 62–63).

Висновки. Усі три романи яскраво демонструють основні життєві віхи письменників, крізь призму тогочасного життя. С. Процюк намагається показати своїх героїв різноплановими та не лише з власного сприйняття, а опираючись на спогади, листи, записки. Наскрізним у трилогії є образ невротичного письменника. Усі три головних герої з раннього дитинства прагнули визнання, як в любовному, так і творчому началах. Усе, що було не за планом, викликало роздратування, а в подальшому невротичні розлади митців. Степан Процюк досить активно використовує метафоричні образи, вводячи їх крізь марення чи сни, щоб якнайточніше зобразити психічний стан описуваної постаті. Автор активно використовує Біблійні мотиви, якісно вплітаючи їх в канву твору, яскраво відслідковується і кольоронастрої романів. Зазвичай вони контрастні – чорні та білі, але інколи С. Процюк додає невротичні кольори, щоб показати психічні розлади, тим самим робить зв'язок з психологією (яка є надто важливою для аналізу героя у психобіографічному романі). У контексті романів С. Процюк осмислює життя як неспинний і складний процес творчості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран Є. Карфаген має бути зруйновано. URL: <http://bukvoid.com.ua/column/2015/12/28/101338.html> (дата звернення: 29.05.2023).
2. Літературознавчий словник-довідник; ред. Р. Т. Гром'як [та ін.]. 2-ге вид., виправ., доп. Київ 2007. 752 с.
3. Пастух Б. Алгоритм порожньої краси. URL: http://knugoman.org.ua/reviews/alegoriya_porozhnoyi_krasi_bogdan_pastuh (дата звернення: 29.05.2023).
4. Пастух Б. Степан Процюк: «Власний досвід неврозу»: інтерв'ю. URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2010/01/26/200709.html> (дата звернення: 29.05.2023).
5. Процюк С. Маски опадають повільно: Роман про Володимира Винниченка. Київ, 2011. 304 с.
6. Процюк С. Троянда ритуального болю: Роман про Василя Стефаника. Київ, 2010. 184 с.
7. Процюк С. Чорне яблуко : роман про Архипа Тесленка. Київ, 2013. 192 с.
8. Соловей О. Оргазм і відчай: Випадок Степана С. Процюка (Пролегомени до вивчення творчості). Вінниця: Простір Літератури, 2017. 136 с.

REFERENCES

1. Baran Ye. Karfahen maie buty zruinovano. [Carthage must be destroyed]. URL: <http://bukvoid.com.ua/column/2015/12/28/101338.html> (access date: 05.29.2023) [in Ukrainian].
2. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk; red. R. T. Hromiak (2007) [Literary dictionary-reference] 2nd ed., corrections, additions. Kyiv. 752 [in Ukrainian].
3. Pastukh B. Alehoriia porozhnoi krasny. [Allegory of empty beauty]. URL: http://knugoman.org.ua/reviews/alegoriya_porozhnoyi_krasi_bogdan_pastuh (access date: 05.29.2023) [in Ukrainian].
4. Pastukh B. Stepan Protsiuk: "Vlasnyi dosvid nevrozu": interviu. [Stepan Protsiuk: "Own experience of neurosis": interview]. URL: <http://bukvoid.com.ua/digest/2010/01/26/200709.html> (date of access: 05.29.2023) [in Ukrainian].
5. Protsiuk S. (2011) Masky opadaiut povilno: Roman pro Volodymyra Vynnychenka. [Masks fall slowly: A novel about Volodymyr Vinnichenko] Kyiv. 304 [in Ukrainian].
6. Protsiuk S. (2010) Troianda rytualnoho boliu: Roman pro Vasyliia Stefanyka [The rose of ritual pain: A novel about Vasyl Stefanyk] Kyiv. 184 [in Ukrainian].
7. Protsiuk S. (2013) Chorne yabluko: roman pro Arkhipa Teslenka [Black apple: a novel about Arkhip Teslenko] Kyiv. 192 [in Ukrainian].
8. Solovei O. (2017) Orgazm i vidchai: Vypadok Stepana S. Protsiuka (Prolegomeny do vyvchennia tvorchosti). [Orgasm and despair: The case of Stepan S. Protsiuk (Prolegomena to the study of creativity)] Vinnytsia: Space of Literature. 136 [in Ukrainian].